

Idealismin paluu?

Sami Pihlström

Klassinen filosofinen vastakkainasettelu *realismin* ja *idealismin* välillä näyttää elävän aikamme tieteenfilosofisessa ja tiedepoliittisessakin keskustelussa. Tästä mielenkiintoisena osoituksena ovat tuoreet ”tiedesotia” ja ”kahden kulttuurin kuilua” käsittelevät kirjoitukset esimerkiksi Tieteessä tapahtuu -lehden erikoisnumerossa 2/2000. Yritän seuraavassa esittää joitakin reunahuomautuksia tähän keskusteluun.

Artikkelini painopiste on pikemminkin filosofian sisällä kuin (tieteen)filosofian ja erityistieteiden välimaastossa. Haluan kysyä, miksi idealismi oikeastaan pitäisi hylätä modernissa, tiedettä kunnioittavassa ajattelussa. En suoranaisesti tunnustaudu idealistiksi, mutta olen valmis tekemään huomattavia myönnytyksiä idealismin suuntaan. Luullakseni useimmat realistit eivät ole samanlaisiin myönnytyksiin valmiita, mutta artikkelini tarkoituksena onkin tehdä eräs idealismin muoto ehkä hieman aiempaa uskottavammaksi.

Realismi ja idealismi

Realismin taipuvaiset luonnontieteilijät, etenkin fyysikot, ovat toistuvasti argumentoineet idealistisemmin asennoituvia humanisteja ja yhteiskuntatieteilijöitä, varsinkin ns. sosiaalisia konstruktivisteja (tai konstruktionisteja) vastaan, ettei meidän pidä unohtaa fyysikaalisen maailman mielestä, kielestä, käsitteistä, havainnoista ja sosiaalisesta vuorovaikutuksesta riippumatonta todellisuutta. Alkeishiukkaset ovat sellaisia kuin ne ovat ja käyttäytyvät juuri sellaisten luonnonlakien mukaisesti kuin ne käyttäytyvät, olipa yhteiskunnallinen viitekehyskämme – mukaan lukien tieteellinen tutkimuksemme – millainen tahansa. Fysiikan perustutkimuksen tehtävänä on löytää mielestä, kielestä ja kulttuurista riippumaton totuus siitä, millainen maailma pohjimmiltaan on, totuus, joka on samanlainen meille länsimaisen sivistyksen edustajille ja viidakossa elävälle alkuasukasheimolle (mikäli jälkimmäisen jäsenet ymmärtäisivät, mitä esimerkiksi alkeishiukkasen tai luonnonlain käsitteillä tarkoitetaan). Konstruktivistit puolestaan ovat muistuttaneet kiistakumppaneitaan siitä, että luonnontiedekin on lopulta vain yksi inhimillinen tapa kuvata ja jäsentää maailmaa kielen avulla ja etteivät sen teorit voi tavoittaa ”luonnon omaa” kieltä tai käsittejärjestelmää. Fysiikkojen realismin vastapainoksi todellisuutta ”sosiaalisena konstruktiona” pitävät humanististen ja yhteiskuntatieteellisten alojen edustajat näyttävät omaksuvan idealistisen ajatuksen (yksilöllisestä tai yhteisöllisestä) ihmismielestä maailman rakentajana. Luonto ei ole ”valmiiksi tehty” riippumatta siitä, miten me ihmiset sitä kieleemme ja käsitteidemme avulla jäsenämme. Tieteellisen tutkimuksen tehtävänä ei ole vain jäljentää meistä riippumatonta todellisuutta tai etsiä siitä lopullista totuutta, vaan ikään kuin kertoa kertomuksia siitä, millaisena maailma meille tietyistä käsitteellisistä näkökulmista hahmottuu – eli millaiseksi sen itse luomme niiden näkökulmien kautta.

Hieman filosofisempaan esimerkkinä realismin ja idealismin dialektiikasta voimme lyhyesti tarkastella yhtä 1900-luvun ajattelun keskeistä suuntausta, *pragmatismia*. Sen kannattajia – klassikoista varsinkin William Jamesia ja John Deweya, nykypragmatisteista muiden muassa Hilary Putnamia – on perinteisesti kritisoitu siitä, että heidän näkemyksensä yhtyy idealismiin ja kadottaa näin järkevän realistisen oletuksen, jonka mukaan reaali maailma (tai luonto) on riippumaton ihmismielestä. Pragmatismi on monien arvostelijoiden mukaan idealistista ainakin siinä mielessä, että todellisuudesta ja/tai todellisuutta koskevasta totuudesta tehdään siinä riippuvaista inhimillisistä käytännöistä tai toiminnoista ja niiden sisältämistä arvoista ja päämääristä. Ei-inhimillisen maailman objektiivisuus katoaa, kun totuudet ja jopa itse tosiseikat nähdään ”subjektiivisten” inhimillisten pyrkimysten palvelemisen välineinä. Maailma ei siis ole ”sellainen kuin se on” meistä riippumatta eikä totuus ole kielen väitteiden ja maailman tosiseikkojen vastaavuutta eli korrespondenssia, mikäli pragmatistit ovat oikeassa (ks. esim. *Niiniluoto* 1999.) Realistien arvostelu on saanut eräät pragmatismia sympatisoivat ajattelijat korostamaan pragmatisminsa realistisuutta ja objektiivisuutta jopa monia perinteisiä realisteja vahvemmin (ks. *Rescher* 2000). Pragmatismien ja realismin

suhteesta onkin käynnissä laaja keskustelu, johon tässä ei kuitenkaan voida syventyä (vrt. *Pihlström* 1996, 1998).

Idealismisyytös on osittain pinnallinen – esimerkiksi Bertrand Russellin ja G.E. Mooren hyökkäykset Jamesin pragmaattista totuusteoriaa vastaan on melko helppo osoittaa väärinymmärryksiksi (ks. *Pihlström* 1998). Sen enempää James kuin kukaan muukaan tuntemani pragmatisti ei liene koskaan vakavissaan väittänyt, että esimerkiksi uskomus ”Jumala on olemassa” voisi olla pragmaattisessa mielessä ”tosi”, jos sen todeksi uskomisesta vain olisi uskomuksen subjektille hyötyä, vaikkei Jumala ”todella” olisikaan olemassa. Tämäntapaisiin yksinkertaistuksiin nojautuen Russell ja Moore katsoivat kumoavansa Jamesin totuuskäsityksen. Lukemattomat myöhemmät realistit ovat yhtyneet heidän näkemykseensä ja havainneet pragmatismissa lähinnä idealistisia sekavuuksia. Monet pragmatismiin tutkijat ovat kuitenkin katsoneet, että James itse asiassa oli realisti ja pyrki totuuden käsitteen toiminnallisuutta korostamalla vain tarjoamaan uuden, dynaamisemman määritelmän totuudelle uskomuksen ja maailman välisenä ”vastaavuutena”.

Toisaalta meidän ei tule kieltää sitä, että Jamesia ja muita pragmatisteja vastaan esitetyissä idealismisyytöksissä on järkevä ydin. Pragmatismien suhde idealismiin ansaitsee vakavan tarkastelun. Tämän tarkastelun tulokset ovat toivoakseni mutatis mutandis sovellettavissa monin tavoin pragmatismia muistuttavan tieteenfilosofisen ja -sosiologisen konstruktivismien ajatusmaailmaan. Siten niillä voi olla ainakin epäsuorasti merkitystä myös luonnontieteilijöiden realismin ja humanistien idealismin välisen konfliktin ylittävää ”kolmatta kulttuuria” etsivän tiedeinstituutiomme itseymmärryksen kannalta.

Pragmatismi idealismina

Jamesin ohella voimme kursorisesti tarkastella paria muuta esimerkkiä pragmatismien ja idealismin suhteesta. Klassisista pragmatisteista kaikkein ”naturalistisin” – ja siten *prima facie* kaikkein vähiten idealistinen – oli John Dewey, jonka teos *Pyrkimys varmuuteen* (1929) on äskettäin (1999) ilmestynyt suomeksi. Vaikka Dewey katsoi todellisuuden olevan kokonaisuudessaan ”luontoa” ja hylkäsi kaikki filosofian perinteiset dualismit, esimerkiksi ruumiin ja sielun välisen kahtiajaon, hänen naturalistisen ja empiristisen tieto- ja todellisuuskäsityksensä kehityksen taustalla vaikutti voimakkaasti kantilais-hegeliläinen idealismi. Voidaan varsin uskottavasti arvella, ettei Dewey koskaan luopunut tietyistä idealistisista oletuksista, vaikka hän vähitellen etäännyikin varhaisvuosiensa hegeliläisyydestä. Ennen kaikkea hän ajatteli (uransa alusta sen loppuun), että tiedon tai tutkimuksen kohteet syntyvät tiedostamisen tai tutkimuksen kautta eivätkä ole olemassa ”valmiina” ennen tutkimusta, tutkijoista ja heidän päämäärähakuisesta toiminnastaan riippumattomassa metafysisessä todellisuudessa. Kuten Deweyn filosofiaa tutkinut John Shook (2000) on tuoreessa kirjassaan osoittanut, Deweyn naturalistista ja empirististä tietoteoriaa ei pidä tulkita idealismin hylkäämiseksi, vaan pikemminkin Deweyn jo varhain omaksuman idealismin kypsäksi muodoksi tai rekonstruktioksi.

Niinpä vielä Deweyn myöhäistuotantoon kuuluvassa, naturalistista tietoteoriaa kehittelevässä *Pyrkimys varmuuteen* -kirjassakin tiedonhankintaa luonnehditaan idealistiseen sävyyn: fyysikaaliset objektit ovat ”reflektiivisen tutkimuksen taidokkaiden menetelmien tuotteita” eivätkä ole olemassa tiedostuksesta riippumatta (Dewey 1929, s. 172 – 173). Fysiikkakaan ei kopioi ennalta olevaa maailmaa, vaan tuottaa operaatioidensa kautta ”ajattelun objekteja” (s. 211). Tietämisen prosessi ”luo” tiedon objektin siinä mielessä, että jotakin tutkimusongelmaa ratkaisemaan pyrkivä ajattelu organisoii uudelleen ja transformoi kokemusta ja samalla itse maailmaa (joka ei ole kokemuksesta erotettavissa) uudenlaiseksi (ks. Shook 2000, s. 11, 20, 211 – 215, 267). Tästä idealistisesta peruskäsitelmästä huolimatta Dewey hylkäsi ehdottomasti kaikki filosofian perinteisiin kuuluvat jäykät idealistiset systeemit, myös Kantin ajattelun – ehkä osittain aiheetta (vrt. *Pihlström* 2000a).

Deweylaista idealismin ja naturalistisen realismin yhdistelmää voidaan hyvin vertailla myöhempään pragmatistiseen ajatteluun. Nykypragmatisteista on tässä yhteydessä kiinnostavaa analysoida Nicholas Rescherin filosofiaa ajassamme epämuodikkaan idealismin ilmentymänä. Rescher on tunnettu toistuvista väitteistään, jonka mukaan tutkimamme

maailma on aina väistämättä "meidän maailmamme", inhimillisten käsitteiden ja käsityskyvyn tiedettäväksi muokkaama. Aiemmin tämäntapaista "käsitteellistä idealismia" ja "pragmaattista idealismia" saarnannut Rescher on kuitenkin päättänyt korostamaan hyvin voimakkaasti pragmatismia ja realismin yhteensopivuutta. Hän suojautuu tehokkaasti idealismisyytöksiltä puolustamalla "metafyysistä realismia", oppia mielestä ja ajattelusta riippumattomasta reaali maailmasta. (Ks. Rescher 1992-94, 2000; vrt. myös useita tätä teemaa käsitteleviä artikkeleja teoksessa *Wüstehube & Quante* 1998.)

Kantin kuuluisaa "idealismien kumoamista" mukaillen Rescher (2000, s. 134 – 135) perustelee metafyysistä realismia *transsendentaalisen argumentin* avulla: realismi on tutkimuksen ja kommunikaation käytäntöjemme mahdollisuuden välttämätön ennakkoehto, sillä tuollaisilla käytännöillä ei olisi mitään mielekästä sisältöä, ellemmme olletaisi yhteistä, objektiivista maailmaa, josta voimme saada tietoa ja jota koskevissa käsityksissämme voimme myös erehtyä. Realismiin ei siis päädytä tutkimuksen lopputuloksena, sillä mikään evidenssi ei varsinaisesti tue realismia. Se voidaan vain oikeuttaa jälkikäteen, pragmaattisesti, koska se on lähtökohta oletus, jonka nojalla voimme toimia maailmassa menestyksekkäästi – myös teoreettisen (tutkimuksellisen) toiminnan mielessä (vrt. *Pihlström* 1996, 2000b). Näin realismi on sekä pragmaattinen ja regulatiivinen (tutkimusta ohjaava) että transsendentaalinen (tutkimuksen mahdollistava) lähtökohta.

Rescher ei ehkä riittävän perusteellisesti eksplikoi sitä, että hänen transsendentaalinen argumenttinsa realismin puolesta jo edellyttää tietynlaisen idealismin: realistista sitoutumista on tarkasteltava nimenomaan inhimillisenä oletuksena, joka tekee maailman ymmärtämisen, tutkimisen ja maailmaa koskevan kielellisen kommunikaation mahdolliseksi meille juuri sellaisina olentoina, joita olemme. Ensisijaista tässä ei siis sittenkään ole käsitys meistä riippumattomasta ulkomaailmasta, vaan tuollaisen käsityksen väistämättömyys *meille*, sen riippuvaisuus siitä, millaisia olentoja *me* olemme (ja erityisesti siitä, millaisia mentaaliset ja kognitiiviset kykymme ovat). Olettaessamme realisteina mielestä riippumattoman objektiivisen todellisuuden sitoudumme metatasolla idealismiin myöntäessämme, että tällainen kaikkea tutkimusta ja kommunikaatiota suuntaava oletus tehdään viime kädessä vain sen nojalla, millainen maailmaa tutkiva ihmismieli on. On ikään kuin mieli sittenkin "rakentaisi" objektiiviseen reaaliin maailman.

Transsendentaalinen näkökulma

Näiden esimerkkien pohjalta voitaneen päätellä, ettei idealismi ole kuollut realistisessa ja naturalistisessa filosofiassa (jollaisena pragmatismiakin ainakin Deweyn ja Rescherin edustamissa muodoissa voidaan pitää sen idealismikytkennöistä huolimatta). Monesti pragmatistien puolustaman (tai oletaman) idealismin luonne on kuitenkin jäänyt täsmennyttömäksi. On todettu hieman epämääräisesti Deweyn ja Rescherin tapaan, että maailma sellaisena kuin me sen tuntemme ja sitä tutkimme ("tutkimuksen objektiit") on mielestä ja tutkimuksesta riippuvainen tai konstruoiutuu tutkimusprosessin myötä, mutta silti jollakin tavalla on olemassa meistä ja tutkimuksestamme riippumaton reaali maailma, kuten realistit ajattelevat. Olisi paikallaan pohtia, mitä näiden näkemysten yhdistäminen, realismin ja idealismin synteesi, itse asiassa merkitsee.

Vastausta tulisi nähdäkseni etsiä seuraavasta suunnasta. Pragmatistit (sen enempää klassiset kuin nykyisetkään) – tai "kahden kulttuurin kuilu" -keskustelussa näkyvät tieteenfilosofiset konstruktivistit – eivät riittävästi ole valaisseet idealististen oletustensa suhdetta filosofisista idealismin muodoista perinteikkäimpään ja sofistikoituneimpaan, kantilaiseen *transsendentaaliseen* idealismiin. Esimerkiksi Dewey tai Rescher eivät käsitäkseni edusta sitä, mitä Kant nimitti "empiiriseksi idealismiksi", vaikka Shook (2000, s. 69 – 70) kuvaileekin Deweyn idealismia "empiiriseksi". Kantin terminologian valossa tällainen kuvaus on harhaanjohtava, sillä Kantille empiirisen idealismin malliesimerkki oli Berkeleyn fenomenalismi. Nykykeskustelussa sitä ehkä vastaisi naiivi sosiaalinen konstruktivismi, joka yksiselitteisesti pitää (tieteen tutkimaa) maailmaa tutkijoiden sosiaalisen vuorovaikutuksen kautta syntyvänä subjektiivisena tuotoksena. Tällaiseen pragmaattiset idealistit, kuten Dewey tai Rescher, eivät välttämättä syylisty. He eivät Berkeleyn tapaan pidä maailmaa

empiirisestä, maailmassa asustavasta psykologisesta ja sosiaalisesta mielestä (havainnoista) riippuvaisena missään sellaisessa käsitteen "riippuvaisuus" mielessä, jonka todellisuuden riippumattomuudesta vakuuttuneet realistit olettavat. Havainto sen enempää kuin sosiaalinen vuorovaikutuskaan ei kausaalisesti tuota fysikaalisia objekteja.

Pragmaattiset idealistit voivat kuitenkin nähdä tietyt "subjektiiviset" lähtökohdat (mielen, käsitteellistämisen) objektiivisen reaalimaailman konstituution välttämättöminä ennakkoehtoina – transsendentaalisina ehtoina. Ongelmana on, etteivät he ole tehneet tällaisen ajattelutavan yhteyttä transsendentaaliseen idealismiin selväksi. Pragmatismiin pinnallisesti tutustuva kriitikko näkee helposti siinä vain naiivia, Berkeleyyn *esse est percipi* -oppiin kiteytyvää fenomenalismia muistuttavaa subjektiivista idealismia. Tällainen kriitikko saattaa nähdä berkeleylaisen silmin jopa itse Kantin, mutta kyseessä on ilmeinen virhetulkinta (ks. esim. Allison 1983, 1996). Sen enempää kuin pragmatistitkaan, Kant ei väittänyt maailmaa mielestä tai havainnoista riippuvaiseksi. Maailma on vain transsendentaalisella (ei siis empiirisellä tai kausaalisella) tasolla (ihmis)mielen tuote – muttei psykologisen ihmisielen vaan transsendentaalisen subjektin, joka antaa muodon kokemuksen kohteena olevalle, myös psykologiset mielet sisältävälle objektiiviselle todellisuudelle. Eikä "transempiiristen muotojen", staattisten kategorioiden tai ilmiömaailmasta erillisten olioiden sinänsä kieltäminen (vrt. Shook 2000, s. 70) vielä tee Deweyn idealismista ei-transsendentaalista (tai vain empiiristä), vaikka Deweyn naturalistinen empirismi ehkä olikin hänen idealisminsa kulminaatio Shookin esittämällä tavalla. Transsendentaalinen idealisti voi mainiosti yhtyä Deweyn vakaumukseen, jonka mukaan kokemus on metafysisesti ensisijaista (vrt. *ibid.*, s. 210), mutta edellyttää, että kokemuksen käsite tulkitaan oikein – eli kantilaisittain, jolloin kokemuksen mahdollisuuden ehdot ovat samalla kokemuksen kohteina olevien objektien mahdollisuuden ehtoja, normatiivisia edellytyksiä sille, mitä on olla (kokemuksen) objekti meille, kokeville subjekteille.

Shookin muuten kiinnostavaa tutkimusta voidaan siis arvostella siitä, että se jättää idealismin kantilaisen juonteen liian vähälle huomiolle. Sama ongelma, transsendentaalisen näkökulman laiminlyönti, vaivaa useimpia idealismin kritiikkejä, esimerkiksi David Weissmanin (1993) monin tavoin valaisevaa pyrkimystä löytää idealistisia (tai konstruktivistisia) oletuksia monien modernin länsimaisen filosofian perinteiden (kantilaisuuden ohella pragmatismien, loogisen positivismien, quinelaisen naturalismin ja derridalaisen dekonstruktion) taustalta. Hänen idealismin arvostelunsa jää pinnalliseksi, koska hän tulkitsee nämä oletukset naiivin "mieli luo maailman" -opin mukaisiksi. Samantapaiseen tarkoitukselliseen pinnallistavaan tulkintaan syyllistyvät miltei kaikki idealismin ja konstruktivismien kritiikot.

Kritiikkiinkin on toki aihetta. En väitä, että edellä hahmoteltu transsendentaalifilosofinen näkemys olisi ongelmaton. Kantin oma transsendentaalisen idealismin ja empiirisen realismin yhdistelmä, joka myöntää ajallis-avaruudellisten, kausaaliisiin vuorovaikutuksiin osallistuvien objektien riippumattomuuden havainnoista, on monin tavoin pulmallinen. Samoin esimerkiksi Deweylla ja Rescherillä on suuria vaikeuksia sovittaa yhteen idealistiset ja realistiset sitoumuksensa. Nämä vaikeudet saattaisivat kuitenkin vähentyä, jos pragmatistit (ja konstruktivistit) olisivat valmiita tunnustamaan näkemyksensä olennaiset yhteydet transsendentaaliseen idealismiin. Erityisesti heidän olisi ehkä aiheellista tulkita kantilaista idealismia sellaisella ei-metafysisellä, epistemologis-metodologisella tavalla, jota viime vuosien keskustelussa ovat suosineet esimerkiksi Henry Allison (1983, 1996) ja David Carr (1999). Tällaisen tulkinnan mukaan transsendentaalinen idealismi ei ole arveluttavaa metafysisistä spekulaaatiota, jossa jokin ikään kuin korkeammaksi olevaiseksi kuvitelu transsendentaalinen ego luo maailman(sa), vaan pikemminkin filosofinen menetelmä, jonka avulla voimme tutkia sitä hämmäntävää seikkaa, että olemme paitsi luonnollisen (empiirisen) maailman osia ja siten objektiivisesti tutkittavissa muun muassa luonnontieteellisin menetelmin, myös tällaisen tutkimuksen subjekteja, joita ei voida yksioikoisesti objektivoida pelkäksi tutkimuskohteeksi. Erityisesti Kantin erottelu meiltä kätkettyjen "olioiden sinänsä" ja tiedettävissämme olevien "ilmiöiden" välillä ei Allisonin ja Carrin mukaan ole metafysisinen erottelu kahden todellisuuden piiriin välillä, vaan erottelu kahden erilaisen tarkastelutavan välillä. Voimme omaksua näkökulman maailmaan yhtäältä sellaisena kuin se olisi meistä ja tietokyvystämme riippumatta ja toisaalta sellaisena kuin se on tietokykymme mukanaan tuomien transsendentaaliehtojen värjäämänä. Näiden

näkökulmien välinen vertailu on mahdollista vain transsendentaalifilosofian puitteissa, "transsendentaalisen käänteeseen" jälkeen. Transsendentaalisen idealismin torjuvalle realistille se ei onnistu, ja Kantin mukaan häntä edeltävien filosofien suurin virhe olikin olioiden sinänsä ja ilmiöiden sekoittaminen toisiinsa.

Analogisesta sekaannuksesta voidaan syyttää niitä luonnontieteilijöitä, jotka kritiikittä kuvittelevat tieteenalallaan harjoitettavan tutkimuksen paljastavan ihmisestä täysin riippumattoman maailman "sinänsä" perusluonteen. Vastaavasti eräät konstruktivistit menevät liian pitkälle väittäessään, ettei mitään mielestä tai sosiaalisesta vuorovaikutuksesta riippumatonta ole. Kantin näkökulmasta aikamme realismi vs. konstruktivismi -kiista hahmottuu jälleen yhtenä muotona *dogmatism*in ja *skeptismin* välisestä hedelmättömästä vastakkainasettelusta. Asemiinsa jumiutuneet kiistakumppanit eivät ole päässeet edes Kantiin saakka, puhumattakaan siitä, että olisivat ohittaneet tämän. Ja vaikka filosofiset realistit ovat useimmiten fyysikkoja sofistikoituneempia realismin ongelman analysoijia, heidänkin näkökulmansa jää usein ei-transsendentaaliseksi eikä siten tavoita Kantin idealismin ydintä. Tällaisesta näkökulmasta transsendentaalinen idealismi voi näyttäytyä vain olioiden sinänsä tiedollista saavuttamattomuutta korostavana agnostismina, joka rajaa tietomme aisteille annettuun, *sense dataan* (vrt. *Niiniluoto* 1999). Olioiden sinänsä ja ilmiömaailman välisen erottelun transsendentaalisuus – se, että kyse on subjektin erilaisista tavoista tarkastella todellisuutta ja omia tiedollisia kykyjään – jää tämälapsuudessa kantilaisuuden kritiikissä huomiotta. Nähdäkseni emme voi edes mielekkäästi kysyä, vastaako tietomme sitä, miten olit sinänsä ovat (*pace* *Niiniluoto*, *ibid.*, s. 92), sillä olit sinänsä eivät yksinkertaisesti "ole" millään sellaisella tavalla, jota tietomme voisi vastata tai olla vastaamatta. Koko käsite viittaa mahdollisuuteemme ajatella tätä yhtä ja samaa maailmaa ikään kuin se olisi riippumaton tavastamme jäsentää sitä havaintojen ja käsitteiden avulla. "Olio sinänsä" on siis transsendentaaliselle idealistille eräänlainen käsitteellinen apuneuvo tietokyvyn ennakkoehtojen kartoittamisessa.

Transsendentaalinen perspektiivi realismin ja idealismin problematiikkaan ei tietenkään tuo mukanaan lopullisia ratkaisuja tähän ikuiseen filosofiseen kiistaan. Kenties ajatuksessa omaa itseään refleksiivisesti tutkailevasta inhimillisestä (sosiaalisesti strukturoituneesta) tietokyvystä, joka voi tietää jotakin omista rajoistaan ja mahdollisuuksistaan sekä (metatasolla) siitä, että objekteista voidaan tietää jotakin vain sellaisina kuin ne noiden rajojen puitteissa näyttäytyvät, on jotakin paradoksaalista (vrt. *Hintikka* 1983). Kuten Carr (1999) on muistuttanut, transsendentaalifilosofian perinne ei kuitenkaan pyrikään kätkemään inhimilliseen subjektiivisuuteen liittyvää paradoksaalisuutta. Maailman tutkijoina ja objektiivisen todellisuuden osina olemme samanaikaisesti aina myös subjekteja, joille on annettu jollakin tavalla jäsentynyt maailma. Tämän kaksinaisuuden – ihmisen roolin sekä subjektina että objektina – liian vahvat realismin muodot jättävät huomiotta. Naiivit, ei-transsendentaaliset (esimerkiksi fenomenalistiset tai sosiaali-konstruktivistiset) idealismin versiot puolestaan usein unohtavat, että subjektille nimenomaan on annettu objektiivinen reaali-maailma, joka (empiirisessä mielessä) ei ole hänen luomuksensa. Carria seuraten meidän tulisi muistaa, että transsendentaalijättelijän mukaan subjekti ei suinkaan luo maailmaa missään vahvassa metafysisessä mielessä. Transsendentaalinen subjekti konstruoii maailman tietyllä tavalla *merkityksellisenä* maailmana – ja meille todellisuutta tutkiville ja siinä toimiville olennoille maailman merkityksellisyys on juuri sen objektiivisuudessa, siinä, että se on empiirisessä mielessä kokemuksestamme ja tutkimuksestamme riippumaton. Tosin pragmatisti voi kyseenalaistaa tällaisen erottelun: mikäli Shookin (2000, s. 267) tulkintaa on uskominen, deweylaisen idealismin (tai naturalismin) mukaan tutkimus muuttaessaan kokemuksen objektien merkityksiä muuttaa myös niiden olemassaoloa. Pohjimmiltaan kyse ei kuitenkaan ehkä ole näkemuserosta, vaan transsendentaalifilosofian tärkeästä piirteestä. Se, millainen maailma (meille, subjektille) on, on sidoksissa siihen, millaisen merkityksen subjekt(e)ina sille annamme. Tällaisesta merkityksenannosta riippumaton "puhdasta olemassaoloa" ei ole muualla kuin realistien metafysisissä kuvitelmissa.

Lopuksi

Olen edellä suppeasti tarkastellut pragmatismia ilmentymänä realismin ja idealismin dialektiikasta muun muassa siksi, että

paras perustelu, jonka olen pystynyt keksimään transsendentaalisen menetelmän käytölle filosofiassa, on pragmaattinen. Kyseinen menetelmä toimii filosofisessa käytännössämme varsin hyvin. Kiinnittämällä transsendentaalisesta perspektiivistä huomiota siihen, miten objektit tietomme kohteina noudattavat tietokykyämme (mahdollisesti historiallisesti muuttuvia ja sosiaalisesti sidonnaisia) muotoja ja ovat siten välttämättä objekteja meille, voimme etsiä luontevaa keskitien kantaa realismiin ja idealismin välistä – juuttumatta Kantin omaan staattiseen käsitykseen pysyvistä ja muuttumattomista ymmärryksen kategorioista. Sitä voimme ratkaista paitsi pragmatismien perinteeseen liittyviä dilemmoja, myös nykyisiä tiedesotia melko turhaan vaivaavia kiistoja.

En tietenkään odota, että vahvat realistit (esimerkiksi fyysikot) innostuisivat edellä esitetystä varovaisesta idealismin puolustuksesta – joka kuitenkin mielestäni jättää niin paljon tilaa realismille, että luulen useimpien konstruktivistienkin sitä kaihtavan. Toivon kuitenkin sinnikkäimmänkin realistin muistavan, ettei kantilaistyyppinen transsendentaalinen idealismi – esimerkiksi pragmatismien kautta uudelleen tulkittuna – ole naiivia konstruktivismia, jossa ihmisielen yksinkertaisesti oletettaisiin rakentavan maailmaa *ex nihilo*. Ontologisessa vastuuntunnossaan tällainen oppi on mielestäni realismin kanssa samalla viivalla eikä kumoudu filosofisesti perustelemattomilla kuvitelmissä siitä, että fysiikka olisi selvittänyt, millainen meistä riippumaton maailma on. Transsendentaalifilosofisesta perspektiivistä sen enempää fysiikka kuin mikään muukaan tiede ei voi selvittää, millainen maailma on sen kokemisen ja tietämisen transsendentaalisista ennakkoehdoista riippumatta. Ja jos suhtaudumme vakavasti noihin subjektiivisuudestamme peräisin oleviin ehtoihin, olemme jo palanneet eräänlaiseen idealismiin, vaikka alkuperäisenä realistisena pyrkimyksenämme ehkä olikin tutkia, miten voimme tietää jotakin objektiivisesta todellisuudesta. Tällä tavoin realismi tulisi nähdäkseni säilyttää laajemman idealistis-pragmatistisen, transsendentaalifilosofisen ajattelutavan *sisäisenä* tulkintana tieteen tutkimien todellisuuden objektiivisuudesta *meille*.

Kiitän Heikki Kannistoa ja Hanne Ahosta monista transsendentaalista idealismia käsitteleistä keskusteluista.

KIRJALLISUUTTA

Allison, Henry E. (1983): *Kant's Transcendental Idealism: An Interpretation and Defense*, Yale University Press, New Haven & London.

Allison, Henry E. (1996): *Idealism and Freedom: Essays on Kant's Theoretical and Practical Philosophy*, Cambridge University Press, Cambridge.

Carr, David (1999): *The Paradox of Subjectivity: The Self in the Transcendental Tradition*, Oxford University Press, Oxford & New York.

Dewey, John (1929): *Pyrkimys varmuuteen: Tutkimus tiedon ja toiminnan suhteesta*, suom. Pentti Määttänen, Gaudeamus, Helsinki, 1999.

Hintikka, Jaakko (1983): 'Transsendentaalitiedon paradoksi', *Ajatus* 40, 20 – 48.

Niiniluoto, Ilkka (1999): *Critical Scientific Realism*, Oxford University Press, Oxford & New York.

Pihlström, Sami (1996): *Structuring the World: The Issue of Realism and the Nature of Ontological Problems in Classical and Contemporary Pragmatism*, Acta Philosophica Fennica 59, The Philosophical Society of Finland, Helsinki.

Pihlström, Sami (1998): *Pragmatism and Philosophical Anthropology: Understanding Our Human Life in a Human World*, Peter Lang, New York.

Pihlström, Sami (2000a): 'Toiminnallisen tietoteorian klassikko' (arvio teoksen Dewey 1929 suomennoksesta), *Tiede & Edistys* 1/2000, ilmestyy.

Pihlström, Sami (2000b): 'Book Review of Nicholas Rescher, *Realistic Pragmatism* (2000)', *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 36, ilmestyy.

Rescher, Nicholas (1992-94): *A System of Pragmatic Idealism I – III*, Princeton University Press, Princeton, NJ.

Rescher, Nicholas (2000): *Realistic Pragmatism: An Introduction to Pragmatic Philosophy*, State University of New York Press, Albany, NY.

Shook, John R. (2000): *Dewey's Empirical Theory of Knowledge and Reality*, Vanderbilt University Press, Nashville, TN.

Weissman, David (1993): *Truth's Debt to Value*, Yale University Press, New Haven & London.

Wüsthube, Axel & Quante, Michael (toim.) (1998): *Pragmatic Idealism: Essays on Nicholas Rescher's System of Pragmatic Idealism*, Rodopi, Amsterdam & Atlanta.

Kirjoittaja on Suomen Akatemian tutkijatohtori sekä Helsingin, Turun ja Kuopion yliopistojen filosofian dosentti.

